

KOŚCIÓŁ KATOLICKI W KRÓLESTWIE POLSKIM W CZASACH WŁADYSŁAWA Jagiełły

Krzysztof Ożóg

Uniwersytet Jagielloński

ABSTRACT

THE CATHOLIC CHURCH IN THE KINGDOM OF POLAND AT THE TIME OF LADISLAUS Jagiello's RULE

The article constitutes an attempt to show in a synthetic way the main elements of Jagiello's policy in relation to the Polish Church and the latter one's situation in the complex reality of the western schism, the conciliar movement as well as Hussitism; it also draws attention to the most important processes taking place in the Gniezno province. The author of the article also describes the monarch's active policy in relation to the issue of appointments to church posts. As a rule it was the well-educated people who had proved themselves in the service of the monarch's office as well as in the diplomatic service who were appointed as heads of bishoprics. The monarch had also conducted an active policy in relation to the appointments of some prelatures and canonries in cathedral chapters. The article discusses the foundational activity of the king and its impact on the development of the parish network.

While presenting the reform initiatives within the Polish Church at the time of the great western schism and the conciliar movement, the author tries to prove that it was the synods and their legislation that became the main instrument of these changes. In the synodal statutes one can observe a process of gradual deepening of the religious life of the faithful as well as striving to their moral formation. The intellectual and moral requirements as regards the clergy and their pastoral ministry were also on the increase.

The author proves that the figures of Queen Hedwig and Ladislaus Jagiello had played a key role in the history of the state and of the Polish Church at the turn of the 14th and at the beginning of the 15th century and that the most important fruits of their activity and decisions have continued to exert an impact throughout centuries right up until the present times.

Key words: The Polish Church, synodal legislation, preaching, parish network, Queen Hedwig, Ladislaus Jagiello

Słowa kluczowe: Kościół polski, ustawodawstwo synodalne, kaznodziejstwo, sieć parafialna, królowa Jadwiga, Władysław Jagiełło

Blisko półwieczne rządy Władysława Jagiełły w Królestwie Polskim stanowią okres niezwykle ważny nie tylko w dziejach polskiego państwa, ale również społeczeństwa i Kościoła. Próba zarysowania sytuacji i przemian w obrębie kościelnej metropolii gnieźnieńskiej za czasów tego króla nie należy do łatwych przedsięwzięć. Trudno bowiem przeprowadzić systematyczną analizę wszystkich problemów ówczesnego Kościoła katolickiego w starych ziemiach Korony w ograniczonych ramach niniejszego artykułu¹. Poza rozważaniami pozostawiam problem biskupstw wileńskiego i miednickiego włączonych do kościelnej prowincji gnieźnieńskiej po chrystianizacji ziem litewskich, ponieważ proces budowy ich struktur organizacyjnych oraz rozwój chrześcijaństwa na Litwie za panowania Władysława Jagiełły i Witolda zasługują na odrębne potraktowanie². W poniższym szkicu postaram się ukazać główne rysy polityki Jagiełły wobec polskiego Kościoła i jego sytuację w niełatwej rzeczywistości schizmy zachodniej, ruchu soborowego oraz husytyzmu, a także zasygnalizuję najważniejsze procesy zachodzące w gnieźnieńskiej prowincji.

Na postawę króla neofity wobec Kościoła miały wpływ ówczesna ideologia władzy królewskiej i tradycja polityki ostatnich Piastów i Andegawenów, szczególnie zaś panowie i prałaci skupieni wokół królowej Jadwigi, a później ona sama. Według ówczesnego, powszechnego przekonania, władza królewska miała swoje najgłębsze źródło w Bogu (*Dei gratia rex*), król zaś był odpowiedzialny za zbawienie swoich poddanych oraz protektorem i obrońcą Kościoła³. Władysław Jagiełło po chrzcie świętym i objęciu tronu polskiego wszedł w rolę władcy chrześcijańskiego i starał się wypełniać swoje obowiązki w duchu wspomnianych idei. Uczeni z bliskiego otoczenia pary królewskiej Jadwigi i Jagiełły na różne sposoby nawiązywali do ideału władcy chrześcijańskiego w kazaniach i mowach wygłaszanych w obecności monarchy⁴.

¹ Zob. *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1: *do roku 1764*, cz. 1: *do roku 1506*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974, s. 209–459; *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1968, s. 127–582; *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966–1945*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1981, s. 73–94; J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 49–78; M. Derwich, *Kościół polski na przełomie XIV i XV wieku* [w:] *Polska około roku 1400. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 41–81.

² Zob. J. Fijałek, *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej* [w:] *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków 1914, s. 53–119; P. Rabikauskas, *Die Taufe Litauens*, „Analecta Cracoviensia” 1987, t. 19, s. 91–104; M.T. Zahajkiewicz, *Chrzest Litwy* [w:] *Chrzest Litwy. Geneza, przebieg, konsekwencje*, red. M.T. Zahajkiewicz, Lublin 1990, s. 33–56; J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972, s. 7–54; G. Błaszczuk, *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań 1993, s. 13–132; L. Korczak, *Chryścianizacja Litwy za panowania Władysława Jagiełły* [w:] *Św. Jadwiga królowa a chrystianizacja Litwy*, red. H. Byrska, J. Dziasek, Kraków 2010, s. 46–54.

³ W. Berges, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Leipzig 1938, s. 24–34; J.-P. Roux, *Król, mity i symbole*, tłum. K. Marczevska, Warszawa 1998, s. 225 i n.; K. Ożóg, *Król w refleksji uczonych polskich XV wieku* [w:] *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 7–12, 25–37.

⁴ K. Ożóg, *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegawenkiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków 2004, s. 74–139.

W spadku po Ludwiku Andegaweńskim Królestwo Polskie odziedziczyło wierność wobec Stolicy Apostolskiej w Rzymie w sytuacji, gdy doszło do podziału Europy w wyniku schizmy w 1378 roku, Jadwiga wraz z polskimi panami kontynuowała ten związek z Rzymem. Jagiełło po chrzcie, ślubie i koronacji złożył w czerwcu 1386 roku w Krakowie przysięgę wierności Urbanowi VI na ręce legata papieskiego Maffiolusa Lampugnaniego, który uznał wielkiego księcia za szczerego chrześcijanina, a małżeństwo Jadwigi z Władysławem za prawowite, mimo podnoszonych oskarżeń ze strony Wilhelma Habsburga i Krzyżaków⁵. Od tego momentu para monarsza wytrwale dążyła do uzyskania takiego samego potwierdzenia od papieża, co nastąpiło ostatecznie w kwietniu 1388 roku⁶. Dzieło chrystianizacji Litwy oraz budowy struktur biskupstwa wileńskiego na jej terytorium prowadził Jagiełło z pomocą polskiego Kościoła i za akceptacją Stolicy Apostolskiej. W tej sytuacji biskupstwo wileńskie zostało włączone w obręb gnieźnieńskiej prowincji kościelnej⁷.

Polski episkopat reprezentował jednolite stanowisko wobec schizmy zachodniej i trwał w obediencji rzymskiej. Kontakty pary królewskiej oraz kilku hierarchów, szczególnie Piotra Wysza, biskupa krakowskiego, Dobrogosta z Nowego Dworu, biskupa poznańskiego, a potem arcybiskupa gnieźnieńskiego z Rzymem były w ostatniej dekadzie XIV wieku dość intensywne. Po śmierci królowej Władysław podtrzymywał więź ze Stolicą Apostolską w Rzymie aż do czasu zwołania przez kardynałów obu obediencji soboru w Pizie w 1409 roku⁸. Istotny udział w formułowaniu programu reform dla całego Kościoła na tym soborze miał biskup krakowski Piotr Wysz⁹. Po depozycji obu papieży rzymskiego Grzegorza XII i awiniońskiego Benedykta XIII oraz elekcji franciszkanina Aleksandra V (Piotra Philargi), którego Jagiełło znał osobiście z czasów, gdy ten przebywał na Litwie jako misjonarz, król zaczął rozważać porzucenie Grzegorza XII¹⁰. W kilka miesięcy po zakończeniu soboru, mimo poważnych wahań rady królewskiej monarcha ostatecznie podjął w grudniu 1409 roku decyzję o zmianie obediencji przez Królestwo Polskie i złożył przysię-

⁵ J. Drabina, *Kontakty papieżstwa z Polską 1378–1417*, Kraków 1993, s. 11 i n.; idem, *Papięstwo a Polska w latach 1384–1434*, Kraków 2003, s. 13–26; K. Ożóg, *Maffiolus Lampugnani nominat na biskupstwo krakowskie, biskup płocki. Meandry kariery kurialisty rzymskiego w okresie wielkiej schizmy*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, t. 48, z. 2, s. 349–353.

⁶ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1932–1948 (dalej: KDKW), nr 10, 12; *J. Długosii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus 1370–1405*, wyd. D. Turkowska, M. Kowalczyk, S. Perzanowski, Varsaviae 1985, s. 161–162.

⁷ KDKW, nr 61, 62; J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu*, s. 11.

⁸ J. Drabina, *Papięstwo a Polska*, s. 27–42; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 257–262.

⁹ W. Abraham, *Udział Polski w soborze pizańskim 1409*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności” 1905, t. 47, s. 142–145; idem, *Reforma na soborze w Pizie 1409 r. i udział w niej przedstawicieli Kościoła polskiego*, „Polonia Sacra” 1919, t. 3, s. 114–125; W. Seńko, *Piotr Wysz z Radolina i jego dzieło „Speculum aureum”*, Warszawa 1996, s. 251–253; Th. Wunsch, *Das Reformprogramm des Krakauer Bischofs Petrus Wysz 1392–1412. Mit Neueedition der 22-Punkte-Liste „De Reformatione Ecclesie”* [w:] *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*, hrsg. von W. Eberhard, F. Machilek, Köln–Weimar–Wien 2006, s. 157–178.

¹⁰ *J. Długosii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus et liber undecimus 1406–1412*, wyd. D. Turkowska et alii, Varsaviae 1997, s. 43.

gę wierności papieżowi pizańskiemu Aleksandrowi V, a potem jego następcy Janowi XXIII¹¹. Szczęśliwie nie doszło wówczas do rozłamu w episkopacie polskim i konfliktów oraz schizmy w kościelnej metropolii gnieźnieńskiej. Było to zasługą nie tylko władcy, ale również arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego oraz innych biskupów blisko związanych z dworem monarszym.

Na zwołanym do Konstancji soborze poselstwo reprezentujące króla Władysława, wielkiego księcia Witolda oraz polski Kościół odgrywało istotną rolę w zabiegach o likwidację schizmy i reformę Kościoła oraz rozwiązanie na forum soborowym konfliktów i sporów wewnętrznych świata chrześcijańskiego¹². Jagiełło i Witold odnieśli w Konstancji spektakularny sukces, w konfrontacji bowiem z zakonem krzyżackim zdołali przekonać sobór do powierzenia misji chrystianizacyjnej na Żmudzi Piotrowi biskupowi wileńskiemu i Janowi Rzeszowskiemu arcybiskupowi lwowskiemu. Ci zaś doprowadzili do utworzenia biskupstwa miednickiego¹³. Obaj władcy mocno popierali ideę unii z Kościołem prawosławnym na ziemiach ruskich i podjęte w tej sprawie rozmowy metropolity kijowskiego Grzegorza Cambłaka z papieżem Marcinem V w ostatnich miesiącach soboru w Konstancji. Nie przyniosły one jednak oczekiwanych skutków, ale idea unii obu Kościołów została przypomniana¹⁴. Nie udało się poselstwu polskiemu doprowadzić do rozstrzygnięcia sporu polsko-litewsko-krzyżackiego na forum soboru. Niepowodzeniem zakończyły się również usilne starania, szczególnie Pawła Włodkowica, o uznanie zakonu krzyżackiego za szkodliwy dla świata chrześcijańskiego i heretycki, aby skłonić sobór i papieża Marcina V do rozwiązania zakonu¹⁵. Rozpowszechniony w Konstancji w 1417 roku paszkwil dominikanina Jana Falkenberga (*Satira contra hereses et cetera nephanda Polonorum et eorum regis Jaghel*), wymierzony przeciw królowi Władysławowi i jego poddanym, zmusił polskie poselstwo do zaangażowania wszystkich sił w obronę honoru monarchy i Królestwa Polskiego. Zwlekanie przez Marcina V z potępieniem Falkenberga i jego dzieła na forum soboru skłoniło stronę polską na ostatniej sesji soboru do próby wymuszenia na papieżu wyroku potępiającego wspomnianego dominikanina, a potem do apelacji w tej sprawie do przyszłego soboru¹⁶. Nie sprzyjało to dobrym

¹¹ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, A. Lewicki, t. 1–3, Cracoviae 1876–1894 (dalej: CE), t. 1/2, nr 39; W. Abraham, *Udział Polski*, s. 144–145; J. Drabina, *Papiestwo a Polska*, s. 43–49; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 186–189, 265–266.

¹² T. Silnicki, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962, s. 65–99; Th. Wunsch, *Konziliarismus und Polen: Personen, Politik und Programme aus Polen zur Verfassungsfrage der Kirche in der Zeit der mittelalterlichen Reformkonzilien*, Paderborn 1998, s. 60–72; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 206–222, 266–280.

¹³ A.F. Grabski, *Polska w opiniach Europy Zachodniej w XIV–XV wieku*, Warszawa 1968, s. 320–325; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 209–212; G. Błaszczyk, *Diecezja żmudzka*, s. 13 i n.

¹⁴ W. Brandmüller, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, Bd. 1–2, Paderborn 1991–1998, Bd. 2, s. 400–405; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 272–277.

¹⁵ K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 206–217.

¹⁶ H. Boockmann, *Johannes Falkenberg, der Deutschen Orden und die polnische Politik. Untersuchungen zur politischen Theorie des späten Mittelalters mit einem Anhang: Die Satira des Johannes Falkenberg*, Göttingen 1975, s. 189–196, 263–353; W. Brandmüller, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, Bd. 2, s. 411–414; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 217–222.

stosunkom króla z Marcinem V. Wypada stwierdzić, że król Władysław i polski Kościół przyczynili się poważnie do zażegnania długotrwałej schizmy i wspierali dzieło reformy Kościoła podjęte w Konstancji.

Następne sobory cyklicznie zwoływane po Konstancji miały kontynuować dzieło reformy. Duże nadzieje Jagiełło wiązał z soborem w Pawii–Sienie, wysyłając nań w 1423 roku jednego z najwybitniejszych biskupów polskich zaangażowanych w sprawę Kościoła powszechnego Andrzeja Łaskarzyca¹⁷. Niepowodzenie tego soboru spowodowało, że król wobec kolejnego soboru w Bazylei zajął stanowisko wyczekujące i zwlekał z wysłaniem uroczystego poselstwa. Z niepokojem śledził konflikty zgromadzenia soborowego z papieżem Eugeniuszem IV i przestrzegał bazylijczyków już w 1433 roku przed nową schizmą¹⁸.

Okres panowania Władysława Jagiełły był czasem najbardziej intensywnego i owocnego udziału polskiego Kościoła i państwa w sprawach całego Kościoła katolickiego i świata chrześcijańskiego. Była to w znacznej mierze zasługa Jadwigi Andegaweńskiej i Jagiełły oraz grupy wybitnych duchownych i uczonych wykształconych na Uniwersytecie Praskim, a potem skupionych od 1400 roku przy Uniwersytecie Krakowskim. Na wiele lat przed soborami w Pizie i Konstancji w środowisku krakowskim dojrzywały idee reformy Kościoła zmierzające do odnowienia duchowego Kościołów lokalnych, wzmocnienia władzy biskupów, wyeliminowania negatywnych zjawisk w postaci praktyk symoniackich i ograniczenia świadczeń finansowych (annatowych) duchowieństwa na rzecz Stolicy Apostolskiej. Wokół Jadwigi Andegaweńskiej skupiło się grono wybitnych uczonych duchownych zatroskanych o dobro i reformę Kościoła. Tworzyli je: Piotr Wysz, biskup krakowski, Andrzej Łaskarzyc, Mikołaj Gorzkowski, Jan Štěkna, Stanisław ze Skarbimierza i Bartłomiej z Jasła. Ścisłe kontakty z tym środowiskiem utrzymywał jeden z najznakomitszych ówczesnych teologów europejskich Mateusz z Krakowa, który w swoich pismach i kazaniach podejmował refleksję nad stanem Kościoła i koniecznymi reformami¹⁹. Po śmierci królowej Władysław Jagiełło bardzo dobrze potrafił wykorzystać ten duchowy i intelektualny potencjał, oparty na Uniwersytecie Krakowskim, na forum kolejnych soborów w Pizie, Konstancji i Pawii–Sienie. Polscy delegaci na te sobory byli partnerami w wielkiej dyskusji o najważniejszych problemach Kościoła i świata chrześcijańskiego. Doniosły był głos i wkład polskich uczonych w debatę o prawach pogan i niewiernych oraz fundamentalnych zasadach stosunków między światem chrześcijańskim a nimi. Piotr Wysz, Andrzej Łaskarzyc, Paweł Włodkowic wypowiedzieli się na forum soborowym o koniecznych reformach w Kościele. W środowi-

¹⁷ W. Brandmüller, *Das Konzil von Pavia-Siena 1423–1424*, Paderborn 2002, s. 24–27, 117–139, 161–164; K. Ożóg, *Uczni w monarchii*, s. 280–283.

¹⁸ J. Długossii *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, liber undecimus et liber duodecimus 1431–1444, wyd. C. Pirożyńska, L. Korczak, Varsaviae 2001, s. 79–81; CE, t. 2, nr 214; K. Ożóg, *Uczni w monarchii*, s. 285–287.

¹⁹ K. Ożóg, *Kościół krakowski wobec wielkiej schizmy zachodniej i ruchu soborowego u schyłku XIV i w pierwszej połowie XV wieku* [w:] *Kościół krakowski w życiu państwa i narodu polskiego*, red. A. Pankowicz, Kraków 2002, s. 30–35; idem, *Duchowni i uczeni w otoczeniu św. Jadwigi* [w:] *Święta Jadwiga królowa. Dziedzictwo i zadania na trzecie tysiąclecie*, Kraków 2002, s. 164–178; idem, *Uczni w monarchii*, s. 34–35, 257–260, 309–318.

skach proreformatorskich dużą popularnością cieszyły się pisma Mateusza z Krakowa, szczególnie *De praxi Romanae Curiae* oraz Piotra Wysza *Speculum aureum*²⁰.

Kościół polski i król Władysław musieli się zmierzyć z problemem husyckim. Liczne kontakty duchowieństwa polskiego ze środowiskiem praskim, szczególnie tamtejszym uniwersytetem w drugiej połowie XIV i na początku XV wieku, spowodowały, że idee reformy Kościoła przenikały do Polski. Nawet w 1413 roku był w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim Hieronim z Pragi, jeden z najbardziej zaangażowanych reformatorów czeskich²¹. Po potępieniu Jana Husa i jego nauki przez sobór w Konstancji Jagiełło uznał ten wyrok 16 sierpnia 1416 roku oraz zobowiązał się do zwalczania herezji husyckiej. Podobną deklarację złożył również Uniwersytet Krakowski²². Sytuacja poważnie się skomplikowała po wybuchu rewolucji husyckiej w Czechach i podjęciu rozmów przez husytów z Władysławem Jagiełłą i Witoldem w sprawie objęcia przez jednego z nich tronu praskiego. Król wykorzystywał politycznie te rokowania w grze przeciw Zygmunтови Luksemburskiemu po wydaniu przezeń niesprawiedliwego wyroku w sporze polsko-litewsko-krzyżackim. Jednakże episkopat polski wraz z Uniwersytetem Krakowskim dostrzegł poważne zagrożenie dla Kościoła w Polsce ze strony husytyzmu i starał się na różne sposoby zapobiegać szerzeniu się poglądów heretyckich. Stosowne środki podjęto na synodzie prowincjonalnym wieluńsko-kaliskim w 1420 roku oraz kilku synodach diecezjalnych odbytych w tym samym roku²³. Po załamaniu się politycznego planu obsady tronu praskiego przez Witolda król zdecydował się podjąć walkę z husytyzmem i 9 kwietnia 1424 roku w Wieluniu ogłosił w tej sprawie edykt²⁴. Od tego momentu zwalczanie husytyzmu nabrało charakteru ogólnopaństwowego z użyciem aparatu urzędniczego monarchii.

Władysław Jagiełło dążył jednak do pogodzenia czeskich husytów z Kościołem rzymskim i zyskał nawet dla tej sprawy poparcie papieża Marcina V. Rozmowy króla z husytami i zorganizowane przezeń dysputy teologiczne na zamku krakowskim w marcu 1431 roku zakończyły się fiaskiem²⁵. Mimo to król polski nie ustawał

²⁰ M. Nuding, *Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenreformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Grossen Abendländischen Schismas*, Tübingen 2007, s. 146–173; W. Seńko, *Piotr Wysz z Radolina*, s. 11–169; K. Ożóg, *The Role of Poland in the Intellectual Development of Europe in the Middle Ages*, Kraków 2009, s. 77–79, 119–120.

²¹ F. Šmahel, *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010, s. 61–67; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 272.

²² *Magnum Oecumenicum Constantiense concilium*, wyd. H. v. der Hardt, t. 1–6, Francofurti–Lipsiae 1696–1700, t. 4, s. 867–873; CE, t. 2, nr 61, 67; *Codex diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis*, [wyd. I.Ż. Paulij], p. 1–2, Cracoviae 1870–1873, p. 1, nr 58; P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998, s. 47.

²³ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, wyd. B. Ulanowski, J. Fijałek, A. Vetulani, Kraków 1915–1951, s. 94–96; P. Kras, *Husyci*, s. 212–220; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 300–301.

²⁴ *Volumina legum*, wyd. J. Ohryzko, t. I, Petersburg 1859, szp. 38; P. Kras, *Husyci*, s. 233–235.

²⁵ *J. Dlugossii Annales (1431–1444)*, s. 18–20; *Urkundliche Beitrge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436*, hrsg. von F. Palacký, Bd. 2, Prag 1873, nr 734; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej w XV wieku*, cz. 1, Poznań 1972, s. 210–214; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 304–306.

w zabiegach dyplomatycznych, aby znów za akceptacją papieską toczyć pertraktacje z husytami. Wbrew stanowisku części polskiego episkopatu na czele ze Zbigniewem Oleśnickim, biskupem krakowskim, Jagiełło zawarł w lipcu 1432 roku militarny układ z husytami w Pabianicach skierowany przeciw zakonowi krzyżackiemu²⁶. Wojskowe współdziałanie oddziałów husyckich z armią polską przeciw Krzyżakom w 1433 roku przyniosło krótkotrwałe korzyści militarne i polityczne, ale naraziło króla na poważne zarzuty na forum soboru w Bazylei, że popiera heretyków i korzysta z ich pomocy, aby zniszczyć zakon. W szerszej perspektywie sprzeciw Oleśnickiego i Uniwersytetu Krakowskiego wobec polityki monarchy względem husytów okazał się bardziej dalekowzroczny w ówczesnej sytuacji Europy²⁷.

Na przełomie XIV i XV wieku uformowało się grono wybitnych hierarchów w kościelnej prowincji gnieźnieńskiej zatroskanych o sprawy polskiego Kościoła i podejmujących dzieło jego reformy. Zaliczali się do niego: Mikołaj Kurowski, biskup poznański (1395–1399), włocławski (1399–1402) i arcybiskup gnieźnieński (1402–1411), Mikołaj Trąba, arcybiskup halicki (1410–1412) i gnieźnieński (1412–1422), Piotr Wysz, biskup krakowski (1392–1412) i poznański (1412–1414), Jakub Kurdwanowski, biskup płocki (1396–1423), Wojciech Jastrzębiec, biskup poznański (1399–1412), krakowski (1412–1423) i arcybiskup gnieźnieński (1423–1436), Andrzej Łaskarzyc, biskup poznański (1414–1426) oraz Zbigniew Oleśnicki, biskup krakowski (1423–1455)²⁸. Otrzymali oni stolice biskupie przy znaczącym poparciu Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły. Para królewska kontynuowała w zakresie obsady biskupstw politykę swych poprzedników na tronie polskim, forsując swych kandydatów niekiedy wbrew stanowisku kapituł i Stolicy Apostolskiej²⁹. Przykładem może być spór o obsadę biskupstwa krakowskiego po śmierci Jana Radlicy w 1392 roku. Jadwiga wraz z Władysławem zdołali nie tylko pokonać opór kapituły, która dokonała elekcji Siecieja z Chmielnika, ale także przeciwstawić się papieskiej nominacji Maffiolusa Lampugnaniego i doprowadzili do objęcia stolicy biskupiej przez Piotra Wysza, doktora obojga praw, duchownego o szerokich horyzontach intelektualnych i duchowych, bardzo dobrze

²⁶ J. Długosii *Annales* (1431–1444), s. 57–62; J. Krzyżaniakowa, *Kancelaria królewska*, cz. 1, s. 215–217; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 306–307.

²⁷ K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 307–308.

²⁸ S. Kijak, *Piotr Wysz biskup krakowski*, Kraków 1933; T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa 1954; M. Frontczyk, *Andrzej Łaskarz z Gosławic, biskup poznański*, „*Nasza Przeszłość*” 1969, t. 30, s. 125–170; S. Sroka, *Rodzina Kurowskich w XIV–XV wieku. Ze studiów nad dziejami możnowładztwa małopolskiego w średniowieczu*, Kraków 1990, s. 24–39; G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362–1436)*, Kraków 1996; L. Zygner, *Jakub z Kurdwanowa herbu Syrokomla, biskup płocki (1396–1425). Działalność kościelna, polityczna i gospodarcza*, Toruń 1999 (rozprawa doktorska w Instytucie Historii UMK w Toruniu); M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, Warszawa 2004; L. Zygner, *Działalność synodalna arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego*, „*Roczniki Historyczne*” 2012, t. 78, s. 107–125; T. Graff, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008, s. 23–47.

²⁹ K. Ożóg, *Jadwiga Andegaweńska a episkopat polski u schyłku XIV wieku* [w:] *Święta Jadwiga Królowa. Abyśmy byli godni tego dziedzictwa*, red. H. Byrska, A. Bednarz, Kraków 2006, s. 48–64; T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 151 i n.

znanego w Kurii Rzymskiej³⁰. Wielką rozgrywkę prowadził Władysław Jagiełło po śmierci prymasa Mikołaja Trąby (zm. 4 grudnia 1422 roku), dążąc do translacji Wojciecha Jastrzębca, biskupa krakowskiego i kanclerza koronnego z Krakowa na stolicę arcybiskupią w Gnieźnie. W ten sposób monarcha chciał odsunąć od dworu i politycznych wpływów Jastrzębca, pozbawiając go zarówno biskupstwa krakowskiego, jak i kanclerstwa koronnego³¹. Król napotkał opór samego Jastrzębca, który nie chciał zrezygnować z posiadanej pozycji w elicie władzy oraz kapituły katedralnej gnieźnieńskiej, która 4 marca 1423 roku dokonała elekcji Wincentego z Marcinkowa, nie licząc się ze stanowiskiem władcy. Władysław Jagiełło skłonił najpierw Wojciecha Jastrzębca do zgody na translację z Krakowa do Gniezna, a następnie przekonał papieża Marcina V do zaakceptowania takiego rozwiązania. W tej sytuacji elekt kapituły na arcybiskupstwo nie mógł uzyskać prowizji w Stolicy Apostolskiej, papież zaś 9 lipca tego roku wystawił bullę translacyjną dla Jastrzębca, przenosząc go do Gniezna. W tym samym dniu Marcin V zgodnie z życzeniem króla udzielił prowizji Zbigniewowi Oleśnickiemu na biskupstwo krakowskie³². Natomiast Jagiełło powierzył urząd kanclerza koronnego Janowi Szafrąncowi³³.

Długi spór toczył się też o biskupstwo poznańskie po śmierci Andrzeja Łaskarzyca w 1426 roku. Kandydatem królewskim był podkanclerzy koronny Stanisław Ciołek, natomiast Marcin V mianował biskupem poznańskim doktora dekretów Mirosława z Brudzewa (przebywał wówczas w Rzymie), wystawiając dla niego 14 października 1426 roku bullę prowizyjną³⁴. Decyzja papieska wynikała z faktu wysłania przez Łaskarzyca przed śmiercią supliki do Stolicy Apostolskiej z prośbą o przyjęcie jego rezygnacji z biskupstwa poznańskiego³⁵. Choć papież nie zaakceptował tej prośby, to jednak po zgonie Łaskarzyca zdecydował się na wspomnianą wyżej nominację. Rozpoczęły się intensywne zabiegi Władysława Jagiełły, Witolda i Zofii Holszańskiej w Kurii Rzymskiej, aby skłonić Marcina V do zmiany decyzji i udzielenia prowizji Ciołkowi. Mimo że Mirosław z Brudzewa zmarł 6 kwietnia 1427 roku, papież jeszcze przez rok zwlekał z prowizją dla kandydata królewskiego, którego po śmierci nominata papieskiego wybrała również kapituła katedralna poznańska. Tak więc dopiero po dwóch latach starań w Rzymie król zdołał przeprowadzić swoją wolę co do

³⁰ K. Ożóg, *Spór o biskupstwo krakowskie w roku 1392 na tle stosunków Polski z papieżem w schyłku XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1997, t. 104, nr 1, s. 3–20.

³¹ J. Sperka, *Zmiany na arcybiskupstwie gnieźnieńskim, biskupstwie krakowskim i urzędach kancelaryjnych na przełomie lat 1422 i 1423*, „Teki Krakowskie” 1997, t. 5, s. 139–146; T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 170–172.

³² J. Sperka, *Zmiany na arcybiskupstwie gnieźnieńskim*, s. 142–146; T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 171–173.

³³ J. Sperka, *Szafrąncowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice 2001, s. 151–154, 159.

³⁴ *Bullarium Poloniae*, t. 4, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, H. Wajs, Romae–Lublina 1992, nr 1784, 1788; Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek (+ 1437), podkanclerzy królewski, biskup poznański, poeta dworski*, Kraków 1993, s. 62–64; T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 174–175.

³⁵ CE, t. 2, nr 153; M. Frontczyk, *Andrzej Łaskarz*, s. 159; T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 174–175.

obsady biskupstwa poznańskiego, Marcin V bowiem ostatecznie 21 maja 1428 roku wystawił bullę prowizyjną dla Stanisława Ciołka³⁶.

Ani Jadwiga, ani Jagiełło nie zdobyli żadnych formalnych uprawnień od Stolicy Apostolskiej co do obsady biskupstw w gnieźnieńskiej prowincji kościelnej. Jednakże konsekwentnie dążyli do podporządkowania swej woli kapituł katedralnych tak, aby wybierały one kandydatów monarszych. W staraniach o prowizje papieskie dla swych kandydatów na biskupstwa Jagiełło kierował się zasadą, że biskupi stają się członkami rady królewskiej, dlatego muszą się cieszyć zaufaniem władcy. Podkreślić należy, iż Jadwiga i Władysław Jagiełło dobierali na stolice biskupie ludzi bardzo dobrze wykształconych, bywających w ówczesnym świecie, z reguły wcześniej wypróbowanych poprzez służbę w kancelarii monarszej i dyplomacji. Królewscy kandydaci na biskupstwa z czasów Jadwigi Andegaweńskiej i Jagiełły po objęciu godności okazywali się hierarchami zatroskanymi o dobro swych diecezji, Kościoła i państwa polskiego³⁷. Aktywna też była polityka monarsza w odniesieniu do obsady niektórych prałatur i kanonii w kapitułach katedralnych. W okresie rządów Jagiełły w każdej z kapituł było po kilku duchownych, którzy prałatury i kanonie osiągnęli przy protekcji królewskiej. W ten sposób władca wynagradzał osoby zatrudnione w kancelarii koronnej oraz zaangażowane w dyplomację i służbę dworską. Jednak nie udało się władcy zdominować tych korporacji³⁸. Powiązania między monarchą a Kościołem były rozliczne. Przede wszystkim Jadwiga i Władysław Jagiełło znakomicie korzystali z potencjału intelektualnego i duchowego polskiego Kościoła. Angażowali oni do służby na dworze oraz w kancelarii i dyplomacji wielu duchownych z wykształceniem uniwersyteckim, niekiedy wybitnych uczonych, np. Piotra Wysza, Pawła Włodkowica i Stanisława ze Skarbimierza³⁹.

W okresie wielkiej schizmy zachodniej i ruchu soborowego w Kościele polskim nastąpiło ożywienie reformatorskich poczynań biskupów. Narzędziem reformatorskich działań stały się synody diecezjalne oraz prowincjonalne⁴⁰. Biskupi byli zobowiązani prawem do corocznego zwoływania synodów w swych diecezjach, metropolita natomiast powinien co trzy lata odbyć synod prowincjonalny⁴¹. W czasie synodów były ogłaszane duchowieństwu statuty, które adaptowały do lokalnych warunków normy powszechnego prawa kanonicznego, a także stanowiły kościelne prawo par-

³⁶ *Bullarium Poloniae*, t. 4, nr 2129; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, Poznań 1964, s. 81–83; Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek*, s. 65–71; T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 175–178.

³⁷ T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 151–155; K. Ożóg, *Jadwiga Andegaweńska a episkopat*, s. 48–64; idem, *Uczeni w monarchii*, s. 163–171.

³⁸ A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995, s. 152–168; K. Ożóg, *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382*, Kraków 1995, s. 105–146.

³⁹ K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, passim.

⁴⁰ L. Zygmunt, *Późnośredniowieczne synody narzędziem reformy Kościoła* [w:] *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, red. T. Gałuszka, T. Graff, G. Ryś, Kraków 2013, s. 423–441.

⁴¹ *Dokumenty soborów powszechnych*. Tekst grecki, łaciński, polski, t. 2 (869–1312), oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 238–239; I. Subera, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1971, s. 14–17; W. Góralski, *Wprowadzenie do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Lublin 1991, s. 215 i n.

tykularne bądź je korygowały i uzupełniały. Kazania głoszone na zgromadzeniach synodalnych były dobrą okazją prezentowania duchowieństwu podejmowanych przez metropolitę lub danego biskupa reform. Statuty synodalne były szybko rozpowszechniane i docierały do każdej parafii, a ich znajomość przez duchowieństwo była sprawdzana w czasie wizytacji (archidiakańskich)⁴². Stan źródeł nie pozwala nam śledzić wszystkich zgromadzeń synodalnych w gnieźnieńskiej prowincji kościelnej, a tylko niektóre synody diecezjalne oraz prowincjonalne i ogłoszone na nich statuty. Do najbardziej znanych z takiego zaangażowania hierarchów należeli w tym czasie arcybiskupi gnieźnieńscy Mikołaj Kurowski (uprzednio biskup włocławski) i Mikołaj Trąba, biskupi krakowscy Piotr Wysz i Wojciech Jastrzębiec, biskup płocki Jakub z Kurdwanowa oraz biskup poznański Andrzej Łaskarzyc⁴³.

Biskup krakowski Piotr Wysz na synodach diecezjalnych w latach 1394, 1396 i 1408 ogłosił statuty, starając się uporządkować i zreformować rozmaite dziedziny życia Kościoła krakowskiego⁴⁴. W statutach z lat 1394 i 1396 biskup Wysz z pastoralno-dydaktycznym zacięciem dokładnie opisywał istniejący stan i uzasadniał biblijnie wprowadzane normy dotyczące funkcjonowania parafii, posługi duszpasterskiej i odnowy moralnej duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego oraz świeckich wiernych, a także ujednoczenia kultu⁴⁵. Z kolei statuty z 1408 roku, zredagowane z upoważnienia Piotra Wysza przez komisję pod przewodnictwem wikariusza generalnego Jana Szafranca, były zwięzłe oraz precyzyjne od strony prawnej i regulowały wiele spraw dotyczących szafarstwa sakramentów świętych, głoszenia Słowa Bożego, liturgii, szkół parafialnych oraz obyczajów duchowieństwa, a także zwalczały zabobony, praktyki magiczne wśród wiernych⁴⁶.

⁴² I. Subera, *Synody prowincjonalne*, s. 27–25; W. Góralski, *Wprowadzenie do historii*, s. 223–246; J. Helmrath, *Partikularsynoden und Synodalstatuten des späteren Mittelalters in europäischen Vergleich. Vorberlegungen zu einem möglichen Projekt [w:] Das europäische Mittelalter im Spannungsboden des Vergleichs. Zwanzig internationale Beiträge zu Praxis. Problemen und Perspektiven der historischen Komparatistik*, hg. M. Borgolte, Berlin 2001, s. 135–169; *Partikularsynoden in späten Mittelalter*, hrsg. N. Kruppa, L. Zygmier, Göttingen 2006.

⁴³ Zob. T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, s. 193–199; L. Zygmier, *Synody diecezjalne metropolii gnieźnieńskiej na przełomie XIV i XV wieku (Gniezno–Kraków–Płock–Poznań–Włocławek)* [w:] *Kultura prawna w Europie Środkowej*, red. A. Barciak, Katowice 2006, s. 165–225; idem, *Drei polnische Bischöfe und Juristen: Peter Wysz, Jakob aus Kurdwanów, Andreas Laskarii und ihre Synodalstätigkeiten in den Diözesen Krakau, Plock und Posen* [w:] *Partikularsynoden in späten Mittelalter*, s. 239–273; idem, *Kodyfikacja płocka biskupa Jakuba Kurdwanowskiego z przełomu XIV i XV wieku* [w:] *W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juskiewicza*, red. B. Dymek, Warszawa 2007, s. 51–79; idem, *Działalność synodalna arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego*, s. 107–125.

⁴⁴ S. Kijak, *Piotr Wysz*, s. 84–98; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 179–186; Th. Wünsch, *Das Reformprogramm des Krakauer Bischofs Petrus Wysz*, s. 170–173.

⁴⁵ B. Ulanowski, *O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce*, Kraków 1887, s. 31–41; *Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi*, wyd. U. Heyzmann, „Starodawne Prawa Polskiego Pomniki”, t. 4, Cracoviae 1875, s. 53–59; S. Kijak, *Piotr Wysz*, s. 88–98; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 183–184.

⁴⁶ *Statuty diecezjalne krakowskie z roku 1408*, wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. 5, Kraków 1889, s. 21–28; S. Kijak, *Piotr Wysz*, s. 88–98; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 184–186.

To dzieło reformy kontynuował następca Wysza na biskupstwie krakowskim Wojciech Jastrzębiec. W roku 1420 na synodzie diecezjalnym wydał on statuty połączone ze zwięzłym kompendium pastoralnym. Składały się one z 25 artykułów, z czego na podręcznik pastoralny przypadało aż 18 z nich⁴⁷. Ta pastoralna część zawierała teoretyczny wykład i praktyczne wskazówki dotyczące wszystkich sakramentów i ich szafarstwa, katechezy (nauczania prawd wiary) i kaznodziejstwa oraz kar kościelnych i postępowania duszpasterzy w przypadku interdyktu nałożonego na parafię⁴⁸. Natomiast pozostałe artykuły odnosiły się do kwestii dyscyplinarnych i sądowych duchowieństwa, liturgicznych (poprawienia mszałów i usunięcia ewentualnych treści heretyckich) oraz dziesięcin⁴⁹. Wspomniane wyżej kompendium pastoralne było skutecznym narzędziem formowania kleru przez kilkadziesiąt lat nie tylko w diecezji krakowskiej, ale również innych, np. diecezji chełmskiej⁵⁰.

W diecezji wrocławskiej kodyfikacji dokonał biskup Mikołaj Kurowski w 1402 roku, obszernie wyjaśniając w artykule wstępnym do statutów motyw ich ogłoszenia, a następnie ukazał potrzebę prawa oraz naturę prawa kościelnego i jego źródła. Statuty Kurowskiego dotyczyły moralnej kondycji duchowieństwa, spraw duszpasterskich, szafarstwa sakramentów świętych, głoszenia Słowa Bożego, roku liturgicznego, a także kwestii obejmowania beneficjów kościelnych i wizytacji archidiakańskich⁵¹. Mikołaj Kurowski po przejściu na arcybiskupstwo w Gnieźnie dostosował kodyfikację wrocławską do potrzeb archidiecezji gnieźnieńskiej, ogłaszając na synodzie w 1408 roku statuty dla niej. Były one niemal w całości oparte na wspomnianych wyżej statutach wrocławskich, ale z licznymi zmianami, a ponadto arcybiskup dodał kilka nowych artykułów⁵². Należy również zaznaczyć, że kodyfikacja gnieźnieńska z 1408 roku została kilkadziesiąt lat później spożytkowana w statutach dla diecezji chełmskiej przez tamtejszego Jana Biskupca⁵³.

Z kolei dzieło kodyfikacji prawa partykularnego w diecezji płockiej przeprowadził na synodach w latach 1398–1423 biskup Jakub Kurdwanowski. Uregulował on sprawy administracyjne w diecezji oraz kwestie dyscyplinarne kleru, liturgiczne, szafarstwa sakramentów, dóbr kościelnych, a także problem stosunków między ducho-

⁴⁷ *Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi*, s. 63–86; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 186–190.

⁴⁸ *Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi*, s. 64–82; K. Ożóg, *Duszpasterskie zabiegi biskupów krakowskich w średniowieczu*, „Rocznik Krakowski” 2005, t. 71, s. 48–51.

⁴⁹ *Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi*, s. 82–86; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 191.

⁵⁰ K. Ożóg, *Kleine Pastoralkompediten in den spätmittelalterlichen Synodalstatuten Polens* [w:] *Partikularsynoden im späten Mittelalter*, s. 233–236.

⁵¹ *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeranniae*, wyd. Z. Chodyński, Varsaviae 1890, s. XVIII–XIX, 1–9; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 216–219.

⁵² J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, [t.] 5: *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950, s. 3–43, 257–268; W. Abraham, *Najdawniejsze statuty synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej oraz statuty z rękopisu Oss. nr 1627 z uwzględnieniem materiałów zebranych przez ś. p. B. Ulanowskiego*, Kraków 1920, s. 3–34; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 169–174.

⁵³ J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, [t.] 4: *Najdawniejsze statuty synodalne diecezji chełmskiej z XV w.*, Lublin 1948, s. 91.

wieństwem a szlachtą (świeckimi). Statuty Jakuba Kurdwanowskiego podkreślały władzę biskupa w diecezji, porządkowały funkcjonowanie instytucji kościelnych, parafii i nakierowane były na odnowę życia religijnego wiernych⁵⁴. Starały się reformować Kościół lokalny i oddziaływały na jego funkcjonowanie aż do reform potrydenckich.

Biskup poznański Andrzej Łaskarzyc, niezwykle mocno zaangażowany na soborach w Konstancji i Pawii–Sienie w dzieło reformy Kościoła, również dla swojej diecezji ogłosił statuty na synodzie w 1420 roku⁵⁵. Jego kodyfikacja zawierała 63 artykuły ułożone w formie zwięzłych nakazów lub zakazów. Poruszały one sprawy dyscypliny duchownych, obowiązków duszpasterskich, liturgii, sprawowania sakramentów oraz różnego rodzaju zwyczajów, zabobonów, magicznych praktyk i wierzeń niezgodnych z wiarą, a także nauczaniem Kościoła. Według statutów wszystkie te błędy w wierze miały być zwalczane przez duchownych. Wpływ kodyfikacji Łaskarzyca na życie religijne diecezji był doniosły i długotrwały⁵⁶.

Z inicjatywy Mikołaja Trąby kościelna prowincja gnieźnieńska doczekała się po soborze w Konstancji bardzo dobrej kodyfikacji swego prawa partykularnego, tj. statutów wieluńsko-kaliskich, ogłoszonych przez arcybiskupa na synodzie prowincjonalnym w 1420 roku⁵⁷. Została ona przygotowana przez komisję złożoną z doktorów prawa kanonicznego: Mikołaja Kickiego, Stanisława ze Skarbimierza, Piotra Wolframa, Władysława Oporowskiego oraz doktorów teologii: Stefana Páleča (wówczas archidiacona kaliskiego) i Mikołaja ze Sługocina (Peysera) przy pewnym współdziałaniu niektórych członków episkopatu: Jakuba z Kurdwanowa, biskupa płockiego i Andrzeja Łaskarzyca, biskupa poznańskiego⁵⁸. Komisja przy opracowaniu statutów wykorzystwała dotychczasowe ustawodawstwo synodów legackich i prowincjonalnych gnieźnieńskich, rozpowszechnioną kodyfikację moguncką z 1310 roku oraz praską arcybiskupa Arnošta z Pardubic z 1349 roku, a także powszechnie pra-

⁵⁴ J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, [t.] 6: *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, Warszawa 1952, s. 15–52, 181–265; S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna*, Kraków 1915, s. 2–72; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 192–204; idem, *Kodyfikacja płocka biskupa Jakuba Kurdwanowskiego z przełomu XIV i XV wieku [w:] W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juszkiewicza*, red. B. Dymek, Warszawa 2007, s. 51–79.

⁵⁵ J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, [t.] 7: *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty*, Poznań 1952, s. 7–38, 143–161; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 206–209; M. Frontczyk, *Andrzej Łaskarzyc*, s. 151–159; T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 212–215, 219–220; K. Ożóg, *Uczni w monarchii*, s. 267–284.

⁵⁶ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, [t.] 7, s. 7–38, 143–161; L. Zygmier, *Synody diecezjalne*, s. 209–212.

⁵⁷ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*. Z materiałów przysposobionych przez B. Ulanowskiego uzupełnili i wydali J. Fijałek, A. Vetulani, Kraków 1915–1920–1951; W. Abraham, *Statuta synodu prowincjonalnego w Kaliszu z r. 1420*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie” 1888, t. 22, s. 75–181; T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, s. 93–94, 193–199; I. Subera, *Synody prowincjonalne*, s. 85–88.

⁵⁸ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie*, s. 1–3, 120–121; T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, s. 195–196.

wo kanoniczne⁵⁹. Dodała również oryginalne statuty wynikające z sytuacji Kościoła polskiego po wspomnianym soborze. Cały materiał komisja ułożyła w pięciu księgach w spójny zbiór prawny, według układu przejętego z *Dekretalów* Grzegorza IX (*iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen*). Statuty wieluńsko-kaliskie, jako zbiór urzędowy i ekskluzywny, zastąpiły dotychczasowe ustawodawstwo prowincji gnieźnieńskiej i poważnie oddziaływały na funkcjonowanie Kościoła polskiego aż do XVIII wieku⁶⁰. W roku 1440 statuty wieluńsko-kaliskie zostały też rozciągnięte na metropolię lwowską⁶¹.

Zauważyć można, że poprzez instytucję synodów wspomniani wyżej biskupi dążyli do reform na poziomie lokalnym. Statuty porządkowały nie tylko kwestie dyscyplinarne duchowieństwa, ale przede wszystkim posługę duszpasterską (szafarstwo sakramentów, kaznodziejstwo), sprawy liturgii, kalendarza kościelnego, starały się przeciwdziałać zagrożeniom doktrynalnym (husytyzmowi) oraz zwalczały różnego rodzaju wypaczenia w wierze (przesady, zabobony i praktyki magiczne). W polskim ustawodawstwie synodalnym przełomu XIV i XV wieku wyraźnie zauważalne są proces pogłębiania życia religijnego wiernych i dążenie do ich formowania moralnego. Rosły też wymagania intelektualne i moralne względem duchowieństwa i ich posługi duszpasterskiej. Biskupi, szczególnie krakowscy, w swoich statutach umieszczali zwięzłe podręczniki pastoralne dla kleru parafialnego i wymagali ich znajomości. Ułatwiały one duchownym uzyskanie podstawowej formacji w zakresie duszpasterstwa⁶².

Reformatorskie działania w polskim Kościele podejmowali również Jadwiga i Władysław Jagiełło, zabiegając o należyty poziom życia duchowieństwa zakonnego. Dlatego też wspierali oni ruch reformy w obrębie niektórych klasztorów na ziemiach polskich. Królowa korespondowała z generałem dominikanów Rajmundem z Kapui (byłym spowiednikiem św. Katarzyny Sienieńskiej) w sprawie reformy poznańskiego konwentu Dominikanów. Przeprowadzenie reformy obserwanckiej w tym klasztorze uzależniał generał od wsparcia Jadwigi⁶³. Władysław Jagiełło otaczał opieką klaszto-

⁵⁹ Por. *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie*, s. 1–121; J.F. Schannat, J. Hartzheim, *Concilia Germaniae*, t. 4: *Concilia 1290–1400*, Neudruck der Ausgabe Köln 1761, Scientia Verlag Aalen 1970, szp. 174–224; *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, wyd. J.V. Polc, Z. Hledíková, Praha 2002, s. 115–164; W. Abraham, *Statuta synodu prowincjonalnego*, s. 110, 168–181; W. Wójcik, *Wpływ kodyfikacji praskiej z 1349 r. na polskie ustawodawstwo synodalne*, „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne” 1976, t. 8, s. 236–260.

⁶⁰ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie*, s. 1–210; I. Subera, *Synody prowincjonalne*, s. 86–88; T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, s. 196–199.

⁶¹ W. Abraham, *Kilka szczegółów o synodach lwowskich z wieku XV*, „Gazeta Kościelna” 1908, t. 16, s. 522–523; S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 2, Lwów 1926, s. 108–120; I. Subera, *Synody prowincjonalne*, s. 103–104, 141–143, 172–173; T. Silnicki, *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, s. 198–199.

⁶² K. Ożóg, *Duszpasterskie zabiegi*, s. 47–53; L. Zygnier, *Synody diecezjalne*, s. 223–225.

⁶³ P. Kielar, *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu* [w:] *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975, s. 351–352; J. Kłoczowski, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2010, s. 306–307; K. Ożóg, *Pierwsi Jagiellonowie wobec kryzysu Kościoła* [w:] *Ecclesia semper reformanda*, s. 329–330.

ry mnisze i wspierał reformy w benedyktyńskim klasztorze świętokrzyskim podjęte przez królewskiego kapelana i zarazem opata Mikołaja Drozdka (jego rządy opackie przypadają na lata 1379–1386, 1413–1433 z przerwami)⁶⁴. Monarcha starał się też uzdrowić sytuację w czterech klasztorach Norbertanek w Małopolsce (Zwierzyniec, Busko, Imbramowice i Krzyżanowice), które przed rokiem 1415 zamierzał za zgodą Stolicy Apostolskiej i opata generalnego z Prémontré połączyć i przenieść do nowego klasztoru w Wiślicy, który miał zostać wzniesiony. Ostatecznie król wycofał się z budowy klasztoru w Wiślicy, a norbertanki zwierzynieckie pozostały w swoim klasztorze. Natomiast za zgodą wspomnianego wyżej opata generalnego zakonnice z trzech konwentów: buskiego, imbramowickiego i krzyżanowickiego zostały przeniesione do jednego klasztoru w Busku, w którym przywrócono klauzurę i życie według reguły⁶⁵.

Para królewska dążyła do duchowego wzmocnienia polskiego Kościoła poprzez nowe fundacje klasztorów tych zakonów, które wtedy reprezentowały wysoki poziom życia duchowego i posługi dla wiernych. Do takich przede wszystkim należy zaliczyć fundację klasztoru Karmelitów na przedmieściach Krakowa (1395–1397) oraz Benedyktynów Słowiańskich na Kleparzu (1390). Para monarsza przygotowywała również fundację klasztoru Kanoników Regularnych, która została uskuteczniiona przez króla Władysława w 1405 roku. Podobnie on sam był fundatorem klasztorów: Augustianów w Olkuszu (1387), Krasnymstawie (1394), Pilźnie (1403) oraz Karmelitów w Poznaniu (1399–1400), Premonstratensów w Nowym Sączu (1409–1410) i Najświętszego Zbawiciela w Lublinie (1412–1426)⁶⁶. Nie powiodły się natomiast Władysławowi Jagielle usilne zabiegi założenia kartuzji najpierw w Poznaniu, potem na Zwierzyńcu pod Krakowem i ostatecznie w Połańcu⁶⁷. Po wojnach z księciem opolskim Władysławem i odzyskaniu ziem Jagiełło dokonał refundacji klasztorów Paulinów na Jasnej Górze pod Częstochową i w Wieluniu w 1393 roku⁶⁸.

⁶⁴ M. Derwich, *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa–Wrocław 1992, s. 443–470; idem, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998, s. 209–210.

⁶⁵ R. Grodecki, *Dzieje klasztoru premonstratenskiego w Busku w wiekach średnich*, Kraków 1913, s. 77–83; J. Kłoczowski, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, s. 229–230; K. Ożóg, *Pierwsi Jagiellonowie wobec kryzysu Kościoła*, s. 330.

⁶⁶ J. Kłoczowski, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, s. 213–258, 288–292; R.M. Zawadzki, *Fundacje i darowizny kościelne królowej Jadwigi*, „*Analecta Cracoviensia*” 1995, t. 27, s. 682–683; K. Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Ełk 1999, s. 47–71; T.M. Trajdos, *Uzaranie karmelitów w Polsce*, Warszawa 1993, s. 14–19; G. Uth, *Szkic historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce*, Kraków 1930, s. 67–72; S. Ekdahl, *St Brigitta of Sweden, the Battle of Tannenberg (Grunwald) and the Foundation of the Monastery Triumphus Mariae in Lublin [w:] Między Wiedniem a Śląskiem. Księga jubileuszowa z okazji 60. urodzin prof. dr hab. Krzysztofa A. Kuczyńskiego*, red. A. Kozłowski, M. Znyk, Płock 2008, s. 295–300.

⁶⁷ R. Witkowski, *‘Praedicare manibus’. Zakon kartuzów w Europie Środkowej od początku XIV do połowy XVI wieku*, cz. 1–2, Salzburg 2011 („*Analecta Cartusiana*”, t. 285/1–2), cz. 2, s. 1192–1210.

⁶⁸ *Zbiór dokumentów oo. Paulinów w Polsce*, z. 1 (1328–1464), wyd. J. Fijałek, Kraków 1938, nr 31, 33; L. Wojciechowski, *Najstarsze klasztory paulinów w Polsce. Fundacja – uposażenie – rozwój do około 1430 roku*, „*Studia Claromontana*” 1991, t. 11, s. 93–94, 115–116, 181; J. Kłoczowski, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, s. 223.

W ślad za monarchą postępowali niektórzy przedstawiciele elity koronnej, fundując klasztory tych samych zakonów. Dla przykładu klasztor Paulinów ufundował w 1421 roku w Beszowej Wojciech Jastrzębiec, biskup krakowski, sprowadzając zakonników z Jasnej Góry i powierzając im tamtejszą parafię w dobrach rodowych⁶⁹. Z kolei Paweł Włodkowic dokonał w 1427 roku fundacji klasztoru Kanoników Regularnych (według wzorca kazimierskiego klasztoru Bożego Ciała), którzy za zgodą króla mieli dzierżyć kłodawską parafię⁷⁰. Nawet mieszczenie w Bydgoszczy (1398) i Jasle (1400–1401) zdołali ufundować klasztory Karmelitów⁷¹. Jednakże fundacje klasztorów zarówno te monarsze, jak i innych osób oraz grup społecznych nie miały charakteru masowego. Niewątpliwie dopełniały one istniejącą w gnieźnieńskiej prowincji kościelnej sieć klasztorów o placówki tych zakonów, które cieszyły się uznaniem wiernych w Polsce na przełomie XIV i XV wieku⁷². Władca nie zaniedbywał dawniej powstałych klasztorów, obdarzając niektóre z nich nadaniami i przywilejami⁷³.

W 1424 roku Władysław Jagiełło na prośby biskupa chełmskiego Jana Biskupca, swego spowiednika, zdecydował się na powiększenie terytorium małej diecezji chełmskiej o ziemię lubelską, należącą do tej pory do diecezji krakowskiej⁷⁴. Król uzyskał akceptację Marcina V dla tej sprawy, ale natrafił na mocny sprzeciw biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, którego poparli panowie polscy na sejmie walnym w Sieradzu, obradującym w styczniu 1425 roku. W obronie biskupa Oleśnickiego i integralności terytorium diecezji krakowskiej interweniowali oni u papieża. Jagiełło ugiął się pod presją biskupa krakowskiego oraz panów koronnych i zrezygnował z próby wzmocnienia biskupstwa chełmskiego⁷⁵.

W okresie panowania Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły nadal dynamicznie rozwijała się sieć parafialna na terytorium starych ziem Królestwa Polskiego. Dotychczasowe badania ukazują ten proces stałego wzrostu liczby parafii w diecezjach metropolii gnieźnieńskiej w perspektywie XIV i XV wieku. W tym okresie liczba parafii uległa niemal podwojeniu. Było to niewątpliwie skutkiem rozwoju osadnictwa na ziemiach polskich. Wielką aktywność w fundowaniu nowych parafii wykazywała przede wszystkim szlachta, w mniejszym zaś stopniu zakładano je w dobrach królewskich⁷⁶. Świetnie pokazują to badania Jana Wroniszewskiego, który

⁶⁹ *Zbiór dokumentów oo. Paulinów w Polsce*, z. 1, nr 81; G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec*, s. 118–121.

⁷⁰ K. Łatak, *Kanonicy regularni*, s. 84–85.

⁷¹ T.M. Trajdos, *U zarania karmelitów*, s. 19–21.

⁷² J. Kłoczowski, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, s. 209–315.

⁷³ J. Krzyżaniakowa, *Władysław Jagiełło wobec klasztorów cysterskich w Polsce*, „*Nasza Przeszłość*” 1994, t. 83, s. 93–124.

⁷⁴ *J. Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, liber undecimus 1413–1430, wyd. D. Turkowska, S.A. Sroka, Varsaviae 2000, s. 207–209.

⁷⁵ *Bullarium Poloniae*, t. 4, nr 1415, 1422; CE, t. 2, nr 147, 151–152; J. Sawicki, *Jan Biskupiec biskup chełmski (1377–1452)*, „*Nasza Przeszłość*” 1948, t. 4, s. 111–112; W. Fałkowski, *Król i biskup. Spór o rację stanu Królestwa Polskiego w latach 1424–1426 [w:] Zbigniew Oleśnicki książę Kościola*, s. 129–130.

⁷⁶ Zob. E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 43–50.

poddał szczegółowej analizie parafie w północnej i środkowej części województwa sandomierskiego (bez powiatu wiślickiego i pilzneńskiego oraz ziemi lubelskiej) u schyłku średniowiecza. Stwierdził, że na 226 parafii prawo patronatu w 154 kościołach należało do szlachty, 29 do króla, a w 43 do różnych instytucji kościelnych⁷⁷. Systematycznych badań wymaga udział poszczególnych władców Polski w procesie fundowania parafii w dobrach monarszych. Nie ma takich studiów dla panowania Jadwigi Andegaweńskiej i Jagiełły.

Udana królewska fundacja uniwersytetu w Krakowie w 1400 roku miała ogromne znaczenie dla Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim. Powstało bowiem stabilne środowisko intelektualne, w którym wiedzę zdobywała spora grupa duchownych diecezjalnych i zakonnych. Uniwersytet Krakowski wpływał też znacząco na podniesienie się poziomu formacji i posługi kleru⁷⁸. Krakowscy uczeni opracowali wiele dzieł na potrzeby formacji duchowieństwa. Dotyczyły one głównie mszy świętej, sakramentów, dekalogu, modlitwy, kwestii moralnych i kaznodziejstwa⁷⁹. Wielu absolwentów Wydziału Sztuk Wyzwolonych, bakałarzy i magistrów podejmowało działalność nauczycielską w szkołach parafialnych miejskich, kolegiackich i katedralnych, co przyczyniało się do rozwoju kultury umysłowej społeczeństwa polskiego i jego aspiracji intelektualnych. Bardzo szybki rozwój szkolnictwa parafialnego w gnieźnieńskiej prowincji kościelnej w XV wieku był niewątpliwie jednym z rezultatów funkcjonowania dużego środowiska uniwersyteckiego w Krakowie⁸⁰.

Bardzo duże znaczenie dla życia religijnego wiernych w późnośredniowiecznej Polsce miała działalność kaznodziejska mistrzów i absolwentów Uniwersytetu Krakowskiego. Po roku 1400 nastąpił rozkwit kaznodziejstwa w środowisku krakowskim, mistrzowie uniwersytecy bowiem stale głosili kazania w katedrze na Wawelu i w innych kościołach krakowskich. Obejmowali również posługę kaznodziejską w ważniejszych kościołach metropolii gnieźnieńskiej (katedrach, kolegiatach i koś-

⁷⁷ J. Wroniszewski, *Szlachta ziemi sandomierskiej*, s. 126–130.

⁷⁸ K. Ożóg, *Wpływ środowiska uniwersyteckiego na kształtowanie i rozwój kultury religijnej w Polsce średniowiecznej* [w:] *Animarum cultura. Studia nad kulturą religijną na ziemiach polskich w średniowieczu*, t. 1: *Struktury kościelno-publiczne*, red. H. Manikowska, W. Brojer, Warszawa 2008, s. 423–436; H. Manikowska, *Wpływ środowiska uniwersyteckiego na kulturę religijną w modelu recepcji kultury* [w:] *Animarum cultura*, s. 441–458.

⁷⁹ J. Wołny, *Z dziejów katechezy* [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 196–207; M.T. Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa* [w:] *Dzieje teologii*, s. 223–246; idem, *Msza święta w Polsce przed Soborem Trydenckim w świetle rodzimych komentarzy (Expositiones missae). Studium historyczno-liturgiczne* [w:] *Textus et studia historiam theologiae in Polonia excultae spectantia*, t. 1, Warszawa 1971, s. 141–332; idem, „*Tractatus sacerdotalis*” *Mikołaja z Błonia na tle teologii przelomu wieku XIV i XV*, Lublin 1979; Z. Włodek, *Tendencje doktrynalne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Krakowskiego w XV wieku* [w:] *Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce*, red. T. Michałowska, Warszawa 1993, s. 20–21; K. Ożóg, *Wpływ środowiska uniwersyteckiego*, s. 431–433.

⁸⁰ A. Karbowski, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*, t. 2–3, Petersburg–Lwów 1903–1923; H. Manikowska, *Szkoły: nauczanie szkolne i uniwersyteckie* [w:] *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV wieku*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 313–333; E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce*, s. 279–317; K. Ożóg, *Wpływ środowiska uniwersyteckiego*, s. 430–431.

ciolach farnych dużych miast)⁸¹. W Krakowie w czasach Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły działało kilkunastu wybitnych kaznodziejów z Janem Štěkną, Stanisławem ze Skarbimierza, Janem Sylwanem, Łukaszem z Wielkiego Koźmina i Pawłem z Zatora na czele. Ich predykancka twórczość wpływała na rozwój nauczania kaznodziejskiego w polskim Kościele⁸². Na jego potrzeby kopiowano również rozmaite popularne w ówczesnej Europie kolekcje kazań, a także przerabiano i dostosowywano je do poziomu słuchaczy. Na szerszą skalę zaczęło się też rozwijać kaznodziejstwo w języku polskim ukierunkowane na rzesze wiernych, co regulowały statuty synodalne z początku XV wieku⁸³. Duchowni z wykształceniem uniwersyteckim dysponowali odpowiednim przygotowaniem do głoszenia kazań w kościołach, przy których sprawowali posługę duszpasterską. Już Jan Długosz zauważył, że w wyniku funkcjonowania Uniwersytetu Krakowskiego nastąpił wielki przełom w sferze kaznodziejstwa w polskim Kościele⁸⁴.

Uniwersytet Krakowski w czasach Władysława Jagiełły ukształtował elitę intelektualną polskiego państwa i Kościoła. Jej trzon tworzyli prawnicy, filozofowie, teolodzy i medycy – związani z krakowską wszechnicą oraz jej absolwenci pełniący rozmaite urzędy i funkcje kościelne oraz na dworze królewskim i w strukturach monarchii. Polska elita intelektualna po raz pierwszy w dziejach w dobie wielkiej schizmy zachodniej i soborów w pierwszej połowie XV wieku zabierała ważny głos w sprawach świata chrześcijańskiego i Kościoła. Pomnażała również dorobek naukowy późnośredniowiecznej Europy w dziedzinie eklezjologii, prawa narodów i filozofii⁸⁵.

Panowanie Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły było niewątpliwie wyjątkowym okresem w dziejach Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim. W czasie wielkiej schizmy zachodniej i ruchu soborowego polski Kościół wraz z monarchą włączył się w rozwiązywanie najtrudniejszych problemów świata chrześcijańskiego oraz reformę Kościoła. Polscy hierarchowie i uczeni zabierali głos na forum soborów w Pizie, Konstancji, Pawii–Sienie i Bazylei, odgrywając ważną rolę na tych zgromadzeniach. Angażowali się również w służbę Królestwu Polskiemu na rozmaitych

⁸¹ J. Wolny, *Kaznodziejstwo* [w:] *Dzieje teologii w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Recho-wicz, Lublin 1974, s. 285–308.

⁸² J. Wolny, *Uwagi nad kaznodziejstwem uniwersyteckim w Krakowie w XV stuleciu* [w:] *Święty Jan Kanty w sześćsetną rocznicę urodzin 1390–1990*, Kraków 1991, s. 25–54; K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, s. 309–322.

⁸³ K. Bracha, *Nauczanie kaznodziejskie w Polsce późnego średniowiecza. Sermones dominicales et festivales z tzw. kolekcji Piotra z Miłostawia*, Kielce 2007, s. 25 i n.

⁸⁴ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, wyd. A. Przeddziecki, t. 1, Cracoviae 1863, s. 261–262; J. Wolny, *Kaznodziejstwo*, s. 285–308; K. Ożóg, *Wpływ środowiska uniwersyteckiego*, s. 433–436.

⁸⁵ K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, passim; idem, *The Role of Poland*, s. 111 i n.

polach, przede wszystkim w radzie królewskiej, kancelarii i dyplomacji. Bronili praw i interesów Królestwa na forum międzynarodowym, szczególnie w czasie konfliktów oraz procesów z zakonem krzyżackim przed Zygmuntem Luksemburskim i Stolicą Apostolską. Król znakomicie potrafił wykorzystać potencjał intelektualny duchowieństwa i Uniwersytetu Krakowskiego dla monarchii i Kościoła polskiego⁸⁶.

Grono wybitnych biskupów polskich podejmowało różnego rodzaju działania reformatorskie w obrębie swoich diecezji, wykorzystując instytucję synodów. Na przełomie XIV i XV wieku diecezje: krakowska, wrocławska, płocka i poznańska oraz archidiecezja gnieźnieńska otrzymały od swych biskupów obszerne statuty synodalne, stanowiące kodyfikacje partykularnego prawa kościelnego. Również cała kościelna prowincja gnieźnieńska z inicjatywy arcybiskupa Mikołaja Trąby uzyskała w 1420 roku kodyfikację swojego prawa. Działalność biskupów była ukierunkowana na uporządkowanie i zreformowanie życia religijnego wiernych, posługi duszpasterskiej duchowieństwa, liturgii, szafarstwa sakramentów, katechezy i kaznodziejstwa, a także dotyczyła dyscypliny kleru i jego stosunków ze świeckimi, dziesięcin, beneficjów i szkolnictwa parafialnego oraz wielu innych spraw. Przyczyniła się ona do pogłębionej chrystianizacji szerokich warstw społeczeństwa polskiego. Z kolei dalszy rozwój sieci parafialnej i klasztornej w tym okresie ułatwiał dostęp wiernych do kościoła parafialnego, praktykowanie wiary i korzystanie z posługi duszpasterskiej oraz podstawowej katechezy⁸⁷. W pobożności wiernych zauważalne są wówczas różne nurty związane z kultem Eucharystii, Męki Pańskiej i Najświętszej Maryi Panny. Natomiast w kręgach elitarnych, np. w otoczeniu królowej Jadwigi, środowisku Uniwersytetu Krakowskiego i klasztorze Kanoników Regularnych na Kazimierzu, można odnaleźć ślady nowej pobożności (*devotio moderna*)⁸⁸.

Dla pełniejszego obrazu sytuacji Kościoła katolickiego na starych ziemiach Korony należy zasygnalizować, że zmagał się on z typowymi dla przełomu XIV i XV wieku problemami, m.in.: kumulacją beneficjów przez duchownych, słabym przygotowaniem części kleru do posługi duszpasterskiej, nagannym stylem życia niektórych duchownych, zbyt rozległymi terytorialnie parafiami na niektórych terenach, konfliktami ze świeckimi (np. szlachtą o dziesięciny), licznymi przesądami i praktykami magicznymi wśród wiernych⁸⁹.

⁸⁶ K. Ożóg, *Uczeni w monarchii*, passim.

⁸⁷ S. Bylina, *Chryścianizacja wsi polskiej u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2002, s. 15 i n.; idem, *Religijność późnego średniowiecza. Chrześcijaństwo a kultura tradycyjna w Europie środkowo-wschodniej w XIV–XV w.*, Warszawa 2009, s. 15–38.

⁸⁸ S. Bylina, *Wiara i pobożność zbiorowa* [w:] *Kultura Polski średniowiecznej XIV i XV wieku*, s. 406–434; idem, *Religijność późnego średniowiecza*, s. 67–80; K. Ożóg, *La piété dans le milieu cracovien à la fin du XIV et au début du XV siècle* [w:] *Die „Neue Frömmigkeit” in Europa im Spätmittelalter*, hrsg. von M. Derwich, M. Staub, Göttingen 2004, s. 189–209.

⁸⁹ J. Fijałek, *Średniowieczne ustawodawstwo synodalne biskupów polskich*, cz. 1: *Życie i obyczaje kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności”, t. 30, Kraków 1894, s. 169–239; E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce*, s. 122–131, 158–166; S. Bylina, *Wiara i pobożność zbiorowa*, s. 434–443; K. Bracha, *Nauczanie kaznodziejskie*, s. 295–370.

W czasie uroczystych egzekwii za zmarłego Władysława Jagiełłę, odprawionych 31 lipca 1434 roku w Bazylei przez kardynała Brandę Castiglione, krakowski profesor teologii Mikołaj Kozłowski w mowie żałobnej *Finis illorum mors* ukazał króla jako mądrego i sprawiedliwego władcę chrześcijańskiego⁹⁰. Podkreślał jego cnoty i dokonania na rzecz Kościoła, w szczególności chrystianizację Litwinów i Żmudzinów, budowę katedr biskupich, świątyń parafialnych i klasztorów, fundację Uniwersytetu Krakowskiego oraz nadzwyczajną pobożność monarchy. Kozłowski przyrównywał przy tym króla Władysława do Salomona, nadając mu cechy władcy idealnego⁹¹. Powszeczne też było przekonanie o świętości Jadwigi Andegaweńskiej i jej wpływie na wiarę i styl życia chrześcijańskiego Jagiełły⁹². Te dwie postaci odegrały główną rolę w dziejach państwa i Kościoła polskiego na przełomie XIV i XV wieku, najważniejsze zaś owoce ich decyzji i działalności trwają przez wieki aż do naszych czasów.

BIBLIOGRAFIA

- Abraham W., *Kilka szczegółów o synodach lwowskich z wieku XV*, „Gazeta Kościelna” 1908, t. 16, s. 522–523.
- Abraham W., *Najdawniejsze statuty synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej oraz statuty z rękopisu Oss. nr 1627 z uwzględnieniem materiałów zebranych przez ś. p. B. Ulanowskiego*, Kraków 1920.
- Abraham W., *Reforma na soborze w Pizie 1409 r. i udział w niej przedstawicieli Kościoła polskiego*, „Polonia Sacra” 1919, t. 3, s. 114–125.
- Abraham W., *Statuta synodu prowincjonalnego w Kaliszu z r. 1420*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie” 1888, t. 22, s. 75–181.
- Abraham W., *Udział Polski w soborze pizańskim 1409*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności” 1905, t. 47, s. 125–157.
- Berges W., *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Leipzig 1938.
- Błaszczuk G., *Diecezja żmudzka od XV do początku XVII wieku. Ustrój*, Poznań 1993.
- Boockmann H., *Johannes Falkenberg, der Deutschen Orden und die polnische Politik. Untersuchungen zur politischen Theorie des späten Mittelalters mit einem Anhang: Die Satira des Johannes Falkenberg*, Göttingen 1975.
- Bracha K., *Nauczanie kaznodziejskie w Polsce późnego średniowiecza. Sermones dominicales et festivales z tzw. kolekcji Piotra z Miłostawia*, Kielce 2007.
- Brandmüller W., *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, Bd. I–II, Paderborn 1991–1998.

⁹⁰ CE, t. 2, nr 221, s. 323–330; K. Ożóg, *Mistrza Mikołaja z Kozłowa poglądy na władzę i państwo [w:] Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa*, red. P. Kras i in., Kraków 2006, s. 422–428; J. Domański, *Scholastyka i początki humanizmu w myśli polskiej XV wieku*, Warszawa 2011, s. 79–83.

⁹¹ CE, t. 2, nr 221, s. 326–330; K. Ożóg, *Mistrza Mikołaja z Kozłowa*, s. 426–428.

⁹² J. Długosii *Annales* (1431–1444), s. 131–132; K. Grodziska, *Mikołaja Lasockiego pochwała Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi na soborze bazylejskim*, „Analecta Cracoviensia” 1988, t. 20, s. 381–399.

- Brandmüller W., *Das Konzil von Pavia–Siena 1423–1424*, Padeborn 2002.
- Bullarium Poloniae*, t. IV, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, H. Wajs, Romae–Lublini 1992.
- Bylina S., *Chryścianizacja wsi polskiej u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2002.
- Bylina S., *Religijność późnego średniowiecza. Chrześcijaństwo a kultura tradycyjna w Europie środkowo-wschodniej w XIV–XV w.*, Warszawa 2009.
- Bylina S., *Wiara i pobożność zbiorowa [w:] Kultura Polski średniowiecznej XIV i XV wieku*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 403–450.
- Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966–1945*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1981.
- Codex diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis*, [wyd. I.Ž. Pauli], p. I–II, Cracoviae 1870–1873.
- Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, wyd. A. Sokołowski, J. Szujski, A. Lewicki, t. 1–3, Cracoviae 1876–1894.
- Derwich M., *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa–Wrocław 1992.
- Derwich M., *Kościół polski na przelomie XIV i XV wieku [w:] Polska około roku 1400. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 41–81.
- Derwich M., *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998.
- Długosz J., *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, wyd. A. Przeddziecki, t. 1, Cracoviae 1863.
- Dokumenty soborów powszechnych*. Tekst grecki, łaciński, polski, t. 2 (869–1312), oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004.
- Domański J., *Scholastyka i początki humanizmu w myśli polskiej XV wieku*, Warszawa 2011.
- Drabina J., *Kontakty papieżstwa z Polską 1378–1417*, Kraków 1993.
- Drabina J., *Papieżstwo a Polska w latach 1384–1434*, Kraków 2003.
- Ekdahl S., *St Brigitta of Sweden, the Battle of Tannenberg (Grunwald) and the Foundation of the Monastery Triumphus Mariae in Lublin [w:] Między Wiedniem a Śląskiem. Księga jubileuszowa z okazji 60. urodzin prof. dr hab. Krzysztofa A. Kuczyńskiego*, red. A. Kozłowski, M. Znyk, Płock 2008, s. 287–301.
- Fałkowski W., *Król i biskup. Spór o rację stanu Królestwa Polskiego w latach 1424–1426 [w:] Zbigniew Oleśnicki książę Kościoła*, s. 123–142.
- Fijałek J., *Kościół rzymskokatolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej [w:] Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Kraków 1914, s. 37–333.
- Fijałek J., *Średniowieczne ustawodawstwo synodalne biskupów polskich*, cz. 1: *Życie i obyczaje kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności” 1894, t. 30, s. 169–239.
- Frontczyk M., *Andrzej Łaskarz z Gosławic, biskup poznański*, „Nasza Przeszłość” 1969, t. 30, s. 125–170.
- Góralski W., *Wprowadzenie do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Lublin 1991.
- Grabski A.F., *Polska w opiniach Europy Zachodniej w XIV–XV wieku*, Warszawa 1968.
- Graff T., *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008.
- Grodecki R., *Dzieje klasztoru premonstratenskiego w Busku w wiekach średnich*, Kraków 1913.

- Grodziska K., *Mikołaja Lasockiego pochwała Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi na soborze bazylejskim*, „*Analecta Cracoviensia*” 1988, t. 20, s. 381–399.
- Helmrath J., *Partikularsynoden und Synodalstatuten des späteren Mittelalters in europäischen Vergleich. Vorüberlegungen zu einem möglichen Projekt [w:] Das europäische Mittelalter im Spannungsboden des Vergleichs. Zwanzig internationale Beiträge zu Praxis. Problemen und Perspektiven der historischen Komparatistik*, hrsg. M. Borgolte, Berlin 2001, s. 135–169.
- Historia Kościoła w Polsce*, t. 1: *do roku 1764*, cz. 1: *do roku 1506*, red. B. Kumor, Z. Ober-tyński, Poznań–Warszawa 1974.
- J. *Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, liber decimus 1370–1405, wyd. D. Turkowska, M. Kowalczyk, S. Perzanowski, Varsaviae 1985.
- J. *Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, liber decimus et liber undecimus 1406–1412, wyd. D. Turkowska et alii, Varsaviae 1997.
- J. *Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, liber undecimus 1413–1430, wyd. D. Turkowska, S.A. Sroka, Varsaviae 2000.
- J. *Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, liber undecimus et liber duodecimus 1431–1444, wyd. C. Pirożyńska, L. Korczak, Varsaviae 2001.
- Karbowiak A., *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*, t. 2–3, Petersburg–Lwów 1903–1923.
- Kielar P., *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu [w:] Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, red. J. Kłoczowski, t. I, Warszawa 1975, s. 271–515.
- Kijak S., *Piotr Wysz biskup krakowski*, Kraków 1933.
- Kłoczowski J., *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2010.
- Kłoczowski J., Müllerowa J., Skarbek J., *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986.
- Koczerska M., *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423–1455)*, Warszawa 2004.
- Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1932–1948.
- Korczak L., *Chryścianizacja Litwy za panowania Władysława Jagiełły [w:] Św. Jadwiga królowa a chrystianizacja Litwy*, red. H. Byrska, J. Dziasek, Kraków 2010, s. 46–54.
- Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1968.
- Kowalska Z., *Stanisław Ciołek (+ 1437), podkanclerzy królewski, biskup poznański, poeta dworski*, Kraków 1993.
- Kras P., *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998.
- Krzyżaniakowa J., *Kancelaria królewska Władysława Jagiełły. Studium z dziejów kultury politycznej w XV wieku*, cz. 1, Poznań 1972.
- Krzyżaniakowa J., *Władysław Jagiełło wobec klasztorów cysterskich w Polsce*, „*Nasza Przeszłość*” 1994, t. 83, s. 93–124.
- Kutrzeba S., *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 2, Lwów 1926.
- Lichończak-Nurek G., *Wojciech herbu Jastrzębiec arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362–1436)*, Kraków 1996.
- Łatak K., *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Elk 1999.
- Magnum Oecumenicum Constantiense concilium*, wyd. H. v. der Hardt, t. I–VI, Francofurti–Lipsiae 1696–1700.
- Manikowska H., *Szkoły: nauczanie szkolne i uniwersyteckie [w:] Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV wieku*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 308–365.

- Manikowska H., *Wpływ środowiska uniwersyteckiego na kulturę religijną w modelu recepcji kultury* [w:] *Animarum cultura. Studia nad kulturą religijną na ziemiach polskich w średniowieczu*, t. 1: *Struktury kościelno-publiczne*, red. H. Manikowska, W. Brojer, Warszawa 2008, s. 441–458.
- Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, Poznań 1964.
- Nuding M., *Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenreformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Grossen Abendländischen Schismas*, Tübingen 2007.
- Ochmański J., *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972.
- Ożóg K., *Duchowni i uczeni w otoczeniu św. Jadwigi* [w:] *Święta Jadwiga królowa. Dziedzictwo i zadania na trzecie tysiąclecie*, Kraków 2002, s. 164–178.
- Ożóg K., *Duszpasterskie zabiegi biskupów krakowskich w średniowieczu*, „Rocznik Krakowski” 2005, t. 71, s. 41–54.
- Ożóg K., *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382*, Kraków 1995.
- Ożóg K., *Jadwiga Andegaweńska a episkopat polski u schyłku XIV wieku* [w:] *Święta Jadwiga Królowa. Abyśmy byli godni tego dziedzictwa*, red. H. Byrska, A. Bednarz, Kraków 2006, s. 48–64.
- Ożóg K., *Kleine Pastoralkompedien in den spätmittelalterlichen Synodalstatuten Polens* [w:] *Partikularsynoden im späten Mittelalter*, hrsg. N. Kruppa, L. Zygmier, Göttingen 2006, s. 215–237.
- Ożóg K., *Kościół krakowski wobec wielkiej schizmy zachodniej i ruchu soborowego u schyłku XIV i w pierwszej połowie XV wieku* [w:] *Kościół krakowski w życiu państwa i narodu polskiego*, red. A. Pankowicz, Kraków 2002, s. 21–60.
- Ożóg K., *Król w refleksji uczonych polskich XV wieku* [w:] *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 7–37.
- Ożóg K., *La piété dans le milieu cracovien à la fin du XIV et au début du XVe siècles* [w:] *Die „Neue Frömmigkeit” in Europa im Spätmittelalter*, hrsg. von M. Derwich, M. Staub, Göttingen 2004, s. 189–209.
- Ożóg K., *Maffiolus Lampugnani nominat na biskupstwo krakowskie, biskup płocki. Mean-dry kariery kurialisty rzymskiego w okresie wielkiej schizmy*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, t. 48, z. 2, s. 345–367.
- Ożóg K., *Mistrza Mikołaja z Kozłowa poglądy na władzę i państwo* [w:] *Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa*, red. P. Kras i in., Kraków 2006, s. 419–429.
- Ożóg K., *Pierwsi Jagiellonowie wobec kryzysu Kościoła* [w:] *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, red. T. Gałuszka, T. Graff, G. Ryś, Kraków 2013, s. 317–335.
- Ożóg K., *Spór o biskupstwo krakowskie w roku 1392 na tle stosunków Polski z papieżem u schyłku XIV w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1997, t. 104, nr 1, s. 3–20.
- Ożóg K., *The Role of Poland in the Intellectual Development of Europe in the Middle Ages*, Kraków 2009.
- Ożóg K., *Uczeni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków 2004.
- Ożóg K., *Wpływ środowiska uniwersyteckiego na kształtowanie i rozwój kultury religijnej w Polsce średniowiecznej* [w:] *Animarum cultura. Studia nad kulturą religijną na ziemiach polskich w średniowieczu*, t. 1: *Struktury kościelno-publiczne*, red. H. Manikowska, W. Brojer, Warszawa 2008, s. 407–439.
- Partikularsynoden in späten Mittelalter*, hrsg. N. Kruppa, L. Zygmier, Göttingen 2006.
- Pražské synody a koncily předhusitské doby*, wyd. J.V. Polc, Z. Hlediková, Praha 2002.

- Rabikauskas P., *Die Taufe Litauens*, „Analecta Cracoviensia” 1987, t. 19, s. 91–104.
- Radziwiński A., *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995.
- Roux J.-P., *Król, mity i symbole*, tłum. K. Marczevska, Warszawa 1998.
- Sawicki J., *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, [t.] 4: *Najdawniejsze statuty synodalne diecezji chełmskiej z XV w.*, Lublin 1948.
- Sawicki J., *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, [t.] 5: *Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950.
- Sawicki J., *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, [t.] 6: *Synody diecezji plockiej i ich statuty*, Warszawa 1952.
- Sawicki J., *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, [t.] 7: *Synody diecezji poznańskiej i ich statuty*, Poznań 1952.
- Sawicki J., *Jan Biskupiec biskup chełmski (1377–1452)*, „Nasza Przeszłość” 1948, t. 4, s. 103–124.
- Schannat J.F., Hartzheim J., *Concilia Germaniae*, t. 4: *Concilia 1290–1400*, Neudruck der Ausgabe Köln 1761, Scientia Verlag Aalen 1970.
- Seńko W., *Piotr Wysz z Radolina i jego dzieło „Speculum aureum”*, Warszawa 1996.
- Silnicki T., *Arcybiskup Mikołaj Trąba*, Warszawa 1954.
- Silnicki T., *Sobory powszechnie a Polska*, Warszawa 1962.
- Sperka J., *Szafrancowie herbu Stary Koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*, Katowice 2001.
- Sperka J., *Zmiany na arcybiskupstwie gnieźnieńskim, biskupstwie krakowskim i urzędach kancelaryjnych na przełomie lat 1422 i 1423*, „Teki Krakowskie” 1997, t. 5, s. 139–146.
- Sroka S., *Rodzina Kurowskich w XIV–XV wieku. Ze studiów nad dziejami możnowładztwa małopolskiego w średniowieczu*, Kraków 1990.
- Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeranniae*, wyd. Z. Chodyński, Varsaviae 1890.
- Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi*, wyd. U. Heyzmann, „Starodawne Prawa Polskiego Pomniki”, t. 4, Cracoviae 1875.
- Statuty diecezjalne krakowskie z roku 1408*, wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. 5, Kraków 1889.
- Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, wyd. B. Ulanowski, J. Fijałek, A. Vetulani, Kraków 1915–1951.
- Subera I., *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1971.
- Šmahel F., *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010.
- Trajdos T.M., *Uzaranie karmelitów w Polsce*, Warszawa 1993.
- Ulanowski B., *O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce*, Kraków 1887.
- Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436*, hrsg. von F. Palacký, Bd. 2, Prag 1873.
- Uth G., *Szkic historyczno-biograficzny zakonu augustiańskiego w Polsce*, Kraków 1930.
- Volumina legum*, wyd. J. Ohryzko, t. I, Petersburg 1859.
- Wiśniowski E., *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004.
- Witkowski R., *‘Praedicare manibus’. Zakon kartuzów w Europie Środkowej od początku XIV do połowy XVI wieku*, cz. 1–2, Salzburg 2011 („Analecta Cartusiana”, t. 285/1–2).

- Włodek Z., *Tendencje doktrynalne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Krakowskiego w XV wieku* [w:] *Literatura i kultura późnego średniowiecza w Polsce*, red. T. Michałowska, Warszawa 1993, s. 17–27.
- Wojciechowski L., *Najstarsze klasztory paulinów w Polsce. Fundacja – uposażenie – rozwój do około 1430 roku*, „*Studia Claromontana*” 1991, t. 11, s. 5–215.
- Wolny J., *Kaznodziejstwo* [w:] *Dzieje teologii w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 273–308.
- Wolny J., *Uwagi nad kaznodziejstwem uniwersyteckim w Krakowie w XV stuleciu* [w:] *Święty Jan Kanta w sześćsetną rocznicę urodzin 1390–1990*, Kraków 1991, s. 25–54.
- Wolny J., *Z dziejów katechezy* [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 149–209.
- Wójcik W., *Wpływ kodyfikacji praskiej z 1349 r. na polskie ustawodawstwo synodalne*, „*Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*” 1976, t. 8, s. 236–260.
- Wroniszewski J., *Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze*, Poznań–Wrocław 2001.
- Wünsch Th., *Das Reformprogramm des Krakauer Bischofs Petrus Wysz 1392–1412. Mit Neuedition der 22-Punkte-Liste „De Reformatione Ecclesie”* [w:] *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*, hrsg. von W. Eberhard, F. Machilek, Köln–Weimar–Wien 2006, s. 157–178.
- Wünsch Th., *Konziliarismus und Polen: Personen, Politik und Programme aus Polen zur Verfassungsfrage der Kirche in der Zeit der mittelalterlichen Reformkonzilien*, Paderborn 1998.
- Zahajkiewicz M.T., *Chrzest Litwy* [w:] *Chrzest Litwy. Geneza, przebieg, konsekwencje*, red. M.T. Zahajkiewicz, Lublin 1990, s. 33–56.
- Zahajkiewicz M.T., *Msza święta w Polsce przed Soborem Trydenckim w świetle rodzimych komentarzy (Expositiones missae). Studium historyczno-liturgiczne* [w:] *Textus et studia historiam theologiae in Polonia excoltae spectantia*, t. 1, Warszawa 1971.
- Zahajkiewicz M.T., *Teoria duszpasterstwa* [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 211–248.
- Zahajkiewicz M.T., „*Tractatus sacerdotalis*” Mikołaja z Błonia na tle teologii przelomu wieku XIV i XV, Lublin 1979.
- Zawadzki R.M., *Fundacje i darowizny kościelne królowej Jadwigi*, „*Analecta Cracoviensia*” 1995, t. 27, s. 679–700.
- Zbiór dokumentów oo. Paulinów w Polsce*, z. 1 (1328–1464), wyd. J. Fijałek, Kraków 1938.
- Zygner L., *Drei polnische Bischöfe und Juristen: Peter Wysz, Jakob aus Kurdwanów, Andreas Laskarii und ihre Synodaltätigkeiten in den Diözesen Krakau, Plock und Posen* [w:] *Partikularsynoden in späten Mittelalter*, hrsg. N. Kruppa, L. Zygnier, Göttingen 2006, s. 239–273.
- Zygner L., *Działalność synodalna arcybiskupa Mikołaj Kurowskiego*, „*Roczniki Historyczne*” 2012, 78, s. 107–125.
- Zygner L., *Jakub z Kurdwanowa herbu Syrokomla, biskup plocki (1396–1425). Działalność kościelna, polityczna i gospodarcza*, Toruń 1999 (rozprawa doktorska w Instytucie Historii UMK w Toruniu).
- Zygner L., *Kodyfikacja plocka biskupa Jakuba Kurdwanowskiego z przelomu XIV i XV wieku* [w:] *W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juszkiewicza*, red. B. Dymek, Warszawa 2007, s. 33–79.

Zygner L., *Późnośredniowieczne synody narzędziem reformy Kościoła* [w:] *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, red. T. Gałuszka, T. Graff, G. Ryś, Kraków 2013, s. 423–441.

Zygner L., *Synody diecezjalne metropolii gnieźnieńskiej na przełomie XIV i XV wieku (Gniezno–Kraków–Płock–Poznań–Włocławek)* [w:] *Kultura prawna w Europie Środkowej*, red. A. Barciak, Katowice 2006, s. 165–225.

